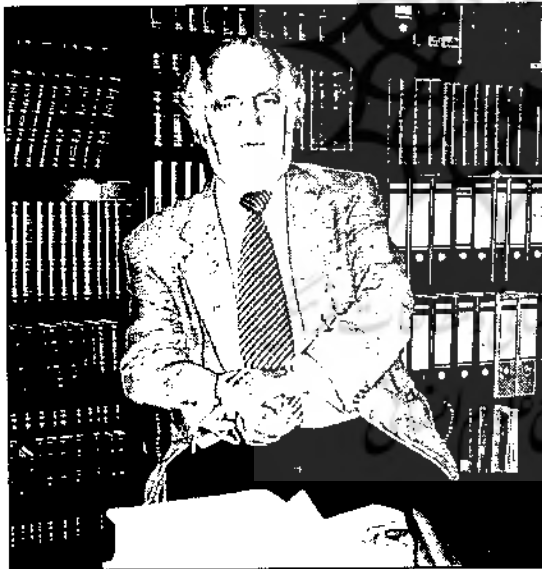

دیدار از مؤسسه تاریخ علوم عربی - اسلامی در فرانکفورت

○ مجتبی تبریزیا

کهن اسلامی است. از آن میان تاکنون این مجموعه‌ها منتشر شده است.

- ۱ - مجموعه متون جغرافیای اسلامی، ۲۷۸ جلد ۱۹۹۲-۱۹۹۸ م.
- ۲ - مجموعه متون ریاضیات و نجوم اسلامی، ۱۰۱ جلد ۱۹۹۷-۱۹۹۹ م.
- ۳ - مجموعه متون پزشکی اسلامی، ۹۹ جلد ۱۹۹۵-۱۹۹۸ م.
- ۴ - مجموعه متون فلسفه اسلامی، ۴۱ جلد ۱۹۹۹ م.
- ۵ - مجموعه متون علم موسیقی در اسلام، ۴ جلد ۱۹۹۷-۱۹۹۹ م.
- ۶ - مجموعه جهان اسلامی در سفرنامه‌های خارجیان، ۷۹ جلد

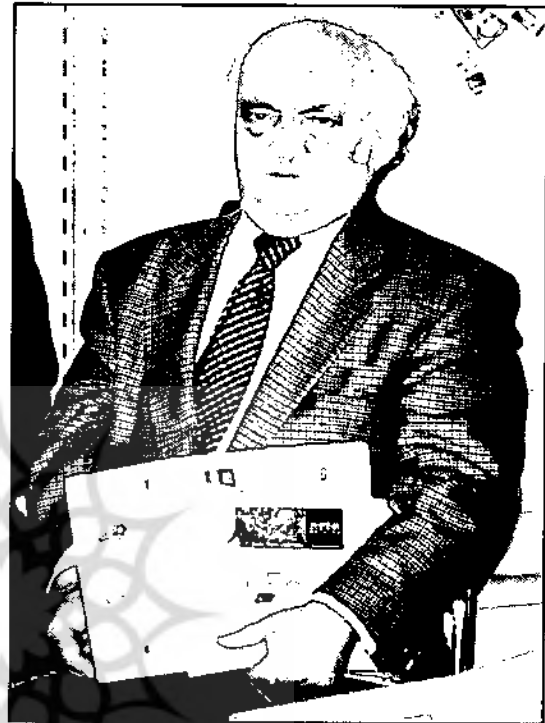
فؤاد سزگین، دانشمند و محقق تاریخ علوم اسلامی که اینک بیش از چهل سال در آلمان (فرانکفورت) زندگی می‌کند، برای محققان و کتابشناسان ایرانی نامی آشنا است. آثار و کارهای او در حوزه تاریخ علم و تمدن اسلامی پرشمار و عالمانه و موشکافانه است. او در سال ۱۹۲۴ در استانبول ترکیه به دنیا آمد. نزد پدرش عربی آموخت. برای تحصیلات دانشگاهی ابتدا در دانشکده مهندسی ثبت‌نام کرد، ولی سپس به راهنمایی و زیر نظر هلموت ریتر به مطالعات شرقی در دانشگاه استانبول، دانشکده هنرهای پرداخت و لیسانس، فوق‌لیسانس (۱۹۴۹ م) و دکتری (۱۹۵۴ م) خود را در رشته علوم اسلامی و مطالعات ایرانی از همانجا اخذ نمود و چند سال در همان دانشکده به تدریس پرداخت.

در سال ۱۹۶۰ به آلمان نقل مکان کرد. دو سالی را در ماربورگ تدریس کرد و پس از آن به فرانکفورت رفت و به عنوان استاد تاریخ علوم طبیعی عربی - اسلامی در دانشگاه فرانکفورت به تدریس مشغول شد.

مهمترین اثر سزگین، مجموعه تاریخ نگارش‌های عربی *Geschichte des arabic henschrifttums* است. از دیگر

تالیفات او به آثار زیر می‌توان اشاره کرد:

- تاریخ علوم بلاغی عربی (ترکی)، استانبول، ۱۹۲۹ م.
 - تصحیح مجاز القرآن ابوعبیده معمر بن مثنی، ۲ ج، قاهره، ۱۹۵۴، چاپ دوم ۱۹۶۲ م.
 - پژوهش‌هایی درباره منابع الجامع الصحیح بخاری (ترکی)، استانبول، ۱۹۵۶ م.
- از دیگر کارهای ارزشمند او تجدید چاپ مجموعه‌ای از مهمترین تحقیقات، تصحیحات و ترجمه‌های خاورشناسان از متون گوناگون در حوزه‌های مختلف علوم اسلامی، و همچنین چاپ فاکسیمیل متون

۱۹۹۴-۱۹۹۷ م.

زبان عربی.
از این مجموعه تاکنون دوازده جلد منتشر شده است که از این
قرارند.

ج ۱: علوم قرآنی (شامل قرآناات و تفسیر)، حدیث، تاریخ، فقه،
عقاید، تصوف، ۱۹۶۷ م.

ج ۲: شعر، ۱۹۷۵ م.

ج ۳: پزشکی - داروسازی، جانورشناسی - دام پزشکی، ۱۹۷۰ م.

ج ۴: کیمیا - شیمی، گیاه شناسی - کشاورزی، ۱۹۷۱ م

ج ۵: ریاضیات، ۱۹۷۴ م

ج ۶: نجوم، ۱۹۷۸ م.

ج ۷: احکام نجوم، ۱۹۷۹ م

ج ۸: فرهنگ نگاری، ۱۹۸۲ م

ج ۹: دستور زبان، ۱۹۸۴ م

ج ۱۰: جغرافیای ریاضی و نقشه نگاری، بخش یکم، ۲۰۰۰ م

ج ۱۱: جغرافیای ریاضی و نقشه نگاری، بخش دوم، ۲۰۰۰ م

ج ۱۲: جغرافیای ریاضی و نقشه نگاری، نقشه ها، ۲۰۰۰ م

این اثر بر اساس موضوع و در هر موضوع، به ترتیب سال وفات
مؤلفان تنظیم شده است. کار او محدود به مؤلفانی است که پیش از
سال ۴۳۰ هـ. ق زیسته اند.

بخش هایی از این کتاب سالها پیش از آلمانی به عربی ترجمه
شده است. اما در سال ۱۳۸۰، چهار جلد نخست این مجموعه ارزشمند
به همت مؤسسه خانه کتاب و با ترجمه ای دقیق و محققانه، بر اساس
چاپ آلمانی کتاب از سوی مؤسسه نشر فهرستگان به فارسی
برگردانده شده و از سوی سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و
ارشاد اسلامی با چاپی نفیس در دسترس محققان علوم اسلامی و
زبان عربی و کتابشناسان قرار گرفت.

سزگین در حال حاضر رئیس مؤسسه «تاریخ علوم عربی -
اسلامی» است که زیر نظر دانشگاه فرانکفورت آلمان اداره می شود.
این مؤسسه به واقع مرکزی غنی و پرمایه حاوی مجموعه ای از آثار
و منابع و متون و تحقیقات مربوط به علوم عربی - اسلامی، همچنین
موزه ای است که در آن نمونه های زیبا و متنوع و مختلفی از دستگاهها
و ابزارها و فن آوری های مسلمانان قرون گذشته جمع آوری، بازسازی
و نگهداری می شود.

شرکت «خانه کتاب» در نمایشگاه بین المللی کتاب فرانکفورت،
این فرصت را فراهم کرد تا با فؤاد سزگین ملاقاتی داشته باشیم و
ضمن اهداء یک دوره ترجمه فارسی کتاب تاریخ نگارش های عربی به
مؤلف، از مؤسسه تاریخ علوم عربی - اسلامی نیز دیدار کنیم.
در بعدازظهر روز ۱۹ مه (۱۳۸۱ / ۱۱ اکتبر ۲۰۰۲)، طبق قرار
قبلی عازم محل کار سزگین شدیم که در ساختمانی چهار طبقه و

۷ - مجموعه چاپ فاکسیمیله متون کهن، ۶۳ جلد، تا ۱۹۹۹ م.

از سزگین همچنین این کتابها به فارسی ترجمه شده است:

○ کتابخانه ها و مجموعه های نسخه های خطی عربی در جهان،
ترجمه چنگیز پهلوان، انتشارات معارف، چاپ اول، ۱۳۶۷.

○ گفتارهایی پیرامون تاریخ علوم عربی و اسلامی، ترجمه
محمد رضا عطایی، انتشارات آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهشهای
اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۱

همانطور که اشاره شد، کتاب تاریخ نگارشهای عربی،
برجسته ترین اثر سزگین است که تاکنون چهار جلد آن به فارسی
ترجمه شده است.

در مورد چگونگی تالیف این کتاب لازم به توضیح است که
سزگین در دهه ۱۹۵۰ تصمیم گرفت با افزودن مشخصات
دست نویس های عربی موجود در استانبول به کتاب تاریخ ادبیات
عرب کارل بروکلمان، ذیلی بر آن بنویسد، وی تا سال ۱۹۶۱ به
جمع آوری مطالب پرداخت و در ۱۹۶۱ م دست به تالیف تاریخ
نگارشهای عربی زد. اما در اثنای چاپ جلد اول به این نتیجه رسید که
نوشتن ذیل و ملحقات برای این کتاب، فایده ای ندارد، بلکه باید کار
بروکلمان بر اساس منابعی که او با آنها آشنایی نداشته است، بازسازی
شود. و بدین سان بود که تالیف و تنوین اثر ژرف و گسترده تاریخ
نگارشهای عربی آغاز شد اثری جامع و فراگیر درباره تاریخ علوم در

بزرگ در یکی از محله‌های مرکز شهر فرانکفورت قرار داشت. سزگین، با رویی گشاده از ما استقبال نمود و در محل کار خود پذیرای ما شد. او به راحتی فارسی صحبت می‌کرد هرچند به گفته خود چند سالی است به ایران سفر نکرده و مکالمه فارسی‌اش با کندی صورت می‌گرفت و گاه در یافتن کلمات مناسب دچار مشکل می‌شد. دفتر او در طبقه چهارم ساختمان قرار داشت و دور تا دور آن تا سقف قفسه‌هایی مملو از کتابهایی بود که بیشتر آنها از سوی خود او و مؤسسه «تاریخ علوم عربی - اسلامی» انتشار یافته یا منابع مرجع در راستای کار او بودند. میز بزرگ کارش پر از برگه و کتاب بود. بقیه اطاق‌های این طبقه که حدود چهار - پنج اطاق بزرگ بود، کتابخانه مؤسسه و اطاقهای کار را تشکیل می‌دادند. تمام افرادی که ما مشاهده کردیم به غیر از خود سزگین، دستیارش و یک خانم منشی بودند.

سزگین که طبق قرار قبلی، از قصد دیدار ما آگاه بود، با شوق فراوان چهار جلد کتاب ترجمه فارسی را دریافت کرد و یک سؤال اساسی را مطرح کرد، اینکه در ترجمه فارسی تا چه اندازه نسبت به متن اصلی آلمانی وفاداری حفظ شده است؟ توضیح دادیم که سرویراستار ترجمه فارسی کتاب، آقای احمدرضا رحیمی ریس، چند سال پیش که برای اخذ مجوز ترجمه کتاب با مؤلف مکاتبه نمود، آقای سزگین ضمن اعلام موافقت خود با ترجمه فارسی، تأکید نموده بود حتماً از متن آلمانی استفاده شود زیرا ترجمه بخشهایی از کتاب به زبان عربی که با عنوان تاریخ التراث العربی سالها قبل انتشار یافته دچار اشکالات و لغزش‌هایی است. بنابراین با توجه به این نکات، ترجمه فارسی کاملاً براساس متن آلمانی صورت گرفته است. در ضمن گفت‌وگو، سزگین سه جلد دیگر از مجموعه نگارش‌های عربی را که در سال ۲۰۰۰ م منتشر شده بود و شامل جلد‌های دهم تا دوازدهم بود، معرفی کرد.

او از مسافرت قریب‌الوقوعش به چند کشور عربی و سپس ایران خبر داد. قصد او از سفر به ایران، دیدار از محل رصدخانه مراغه (آثار باقیمانده و موقعیت جغرافیایی آن) بود. نگارنده که اتفاقاً توفیق دیدار از این محل را در سال گذشته داشته در مورد وضعیت فعلی رصدخانه توضیحاتی ارائه داد. او قول گرفت که حتماً عکس‌هایی از آنجا برایش ارسال کنم. شوق وجدیت و سخت‌کوشی او برای کسب آگاهی درباره موضوع مورد تحقیقش از بی‌گیری‌اش در این مورد، جالب و آموزنده بود.

علاقه سزگین به دستاوردهای تمدن اسلامی و به ویژه پیشرفت‌های علمی و فکری و فن‌آوری مسلمانان به قدری است که طی چندین سال، با همت و پشتکاری قابل تحسین مجموعه‌ای به صورت موزه تاریخ علوم اسلامی تهیه کرده که واقعاً مجموعه‌ای بی‌نظیر یا حداقل کم‌نظیر است. مجموعه‌ای که هر بیننده‌ای را

شگفت‌زده می‌سازد. و عمق و گستره تمدن اسلامی را به شکلی کاملاً ملموس در پیش چشم می‌گذارد، موزه‌ای که بقیه طبقات ساختمان به آن اختصاص یافته بود و سزگین ما را به دیدار از آن دعوت کرد. دستیار سزگین راهنمایی ما را در دیدار از موزه برعهده گرفت و در وقت محدود و اندکی که باقی بود (حدود یک ساعت) به خوبی قسمت‌های مختلف آن را معرفی کرد.

وسایل و تجهیزاتی که در موزه گرد آمده بود، از نظر فیزیکی به دو صورت تهیه شده بود: بخش عمده وسایل، بازسازی بسیار دقیق و زیبایی از روی نمونه‌های کهن بود که برخی از این نمونه‌ها امروزه دیگر وجود ندارند. در این مورد، از شکل‌ها و طرح‌های متون علمی و نسخه‌های خطی کهن استفاده شده و وسایل موردنظر، طراحی و بازسازی شده‌اند.

اما برخی از وسایل دیگر براساس نمونه‌های واقعی قدیمی بازسازی شده بودند. از جمله ابزار و آلات و دستگاه‌های این موزه عبارت بودند از:

تیغ‌های جراحی و تجهیزات مختلف دندانپزشکی و پزشکی، دستگاه تقطیر و وسایل آزمایش‌های شیمیایی، وسایل اندازه‌گیری و مساحی، ترازوهای مختلف، آلات گوناگون نجومی، دستگاه پمپ آب و انتقال آب از سطح پایین به سطح بسیار بالا، دستگاه اندازه‌گیری، جهت‌نما برای استفاده در کشتی‌ها، استفاده از نیروی آب برای ایجاد حرکت، انواع آلات موسیقی، تجهیزات جنگی مثل توپ و تفنگ و منجیق، اسطرلاب، انواع ساعت‌های کوچک و بزرگ دقیق که تعدادی از آنها مانند ساعت کوکی یا پانولوی، در راس ساعت‌های دوازده‌گانه می‌توانستند سر و صداهایی ایجاد کنند و زمان را اعلام نمایند، نقشه‌های قدیمی و وسایل مختلف و متعدد دیگر که مجال مشاهده دقیق و کاملتر آنها نبود.

تعدادی از این نمونه‌ها به صورت ماکت کوچکی ساخته شده بود که با جریان برق به کار می‌افتاد و نحوه کار آن را عیناً نشان می‌داد، مانند دستگاه پمپ آب از ساخته‌های جزری. (بدیع‌الزمان ابی‌العزین اسماعیل) دانشمند بزرگ مسلمان در قرون ششم و هفتم هجری^۱ وجود این وسایل نشان می‌داد که سزگین تا چه اندازه در زمینه موضوع اصلی مطالعاتش تلاش کرده تا از روشهای علمی سود جوید و مواد و مصالح تحقیقاتش را به گونه ملموس مورد مشاهده و بررسی قرار دهد.

او در حال حاضر مشغول تدوین و تالیف فهرست و مأخذی درباره فن‌آوری تمدن اسلامی است که در آن آلات و ادوات ساخته مسلمانان در قرون متمادی معرفی می‌شوند. کتابی که به گفته خود او بالغ بر سه جلد خواهد شد. او امینوار است کار تالیف و انتشار این مجموعه به زودی تمام شود تا همزمان با نمایشگاهی که از موزه یاد شده در آینده نزدیک در پاریس برگزار خواهد شد، ارائه گردد.

به هنگام خانقاصفی، از سزگین دعوت نمودیم تا در ایام برگزاری نمایشگاه بین‌المللی کتاب فرانکفورت، از غرفه خانه کتاب نیز بازدید کند. او نیز با خوشحالی و خوشرویی پذیرفت و دعوت ما را استیجاب نمود. دو روز بعد او را در محل غرفه خانه کتاب ملاقات کردیم. وی از نزدیک با فعالیت‌های خانه کتاب آشنا شد. به‌ویژه بانک اطلاعات کتاب و لوح فشرده «کتبیه» (فهرست کتاب‌های منتشر شده در ایران از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۰ ه. ش.) بسیار مورد توجه او قرار گرفت.

این گزارش کوتاه هرچند نتوانسته اهمیت فعالیت‌ها و پژوهش‌های موسسه تاریخ علوم عربی - اسلامی را در احیاء نقش تمدن و دانش اسلامی در تمدن امروز دنیا و غرب نشان دهد، اما بدون شک تحقیقات مجتهد سزگین، مجموعه و آثار منتشر شده موسسه تاریخ علوم عربی - اسلامی و تلاش‌های عالمانه و آگاهانه آنها در معرفی دانش مسلمین غیرقابل انکار است.

همانطور که گذشت، موسسه یاد شده، نهادی وابسته به دانشگاه فرانکفورت است، لیکن بیشتر از آنچه که به لحاظ اقتصادی وابسته به دانشگاه باشد از حمایت‌های کشورهای ثروتمند عربی بهره‌مند می‌شود. شاید همین مسئله و بطور کلی، نگرش شرق‌شناسی در غرب که میان اسلام‌شناسی و عرب‌شناسی به سختی تمایز قائل می‌شود، باعث شده در تلقی عمومی میراث اسلامی به اعراب منتسب گردد، حال آنکه می‌دانیم اگر سهم ایرانیان را از تمدن اسلامی جدا کنیم، شاید مانده زیادی نصیب اعراب نگردد. صحبت بر سر این نیست که

از تلاش‌های افراد و موسساتی که به معرفی و جوه مختلف تمدن اسلامی می‌پردازند انتقاد شود، بلکه هدف معطوف کردن توجه مسئولان امر به خالی بودن یا کم‌فروغ بودن جریان ایران‌شناسی در پهنه فعالیت‌های علمی بین‌المللی است. این امر مسلم است که حیات و سمات حوزه‌های مختلف شرق‌شناسی به قلمروهای جغرافیایی و کشورهای میانه آنها وابسته است. به عنوان مثال دولت ترکیه با وجود اینکه با بحران‌های شدید اقتصادی و تورم وحشتناکی دست به گریبان است، لیکن چند کرسی ترک‌شناسی در دانشگاه‌های مختلف آمریکا ایجاد کرده و هر ساله چندین هزار دلار بابت حفظ و توسعه آنها پرداخت می‌کند و هرچند سال یکبار بر تعداد این کرسی‌ها نیز می‌افزاید.

کشورهای عربی نیز از درآمدهای سرشار نفتی در این زمینه بسیار هزینه می‌کنند.

اما متأسفانه در سال‌های اخیر تعداد مراکز ایران‌شناسی و کرسی‌های زبان و تاریخ و تمدن ایرانی و فارسی در کشورهای اروپایی و آمریکایی رو به کاهش گذاشته است و هر از چندگاهی خبر

درآورد تعطیلی یکی از آنها به گوش می‌رسد. شاید کمتر کشوری در دنیا باشد که به اندازه ایران، از سابقه تاریخی و تمدنی و غنای فرهنگی برخوردار باشد. دوره‌های مختلف تاریخ جهان، به‌ویژه اروپا و آسیا با تاریخ ایران پیوند دارند. بنابراین پویایی و گسترش ایران‌شناسی در ممالک دیگر، در عرصه بین‌المللی نیز برای ایران مقام و شأنی والا می‌آفریند و نه تنها چهره مخدوشی که امروزه در دنیا معرفی شده است، زوده خواهد شد، بلکه چهره واقعی ایران که با عناصر تاریخی و فرهنگی زیبا و پرفروغ آمیخته است، جلوه‌گری خواهد نمود.

راه حل عملی‌ترین مسئله، معرفی آثار فکری، علمی و فرهنگی ایران و اندیشمندان و نویسندگان ایرانی به جهان است. ترجمه متون کلاسیک و جاویدان ایرانی مثل شاهنامه، بوستان، گلستان نیز آثار برجسته خلاقیت نویسندگان معاصر از یک سو، حمایت از پژوهش‌های پایه‌ای در زمینه ایران‌شناسی در خارج از کشور از سوی دیگر و بالاخره شناسایی و ترجمه آثار غربی‌ها درباره ایران و ایران‌شناسی مانند کتاب ادبیات فارسی استوری که چندین سال است ترجمه کامل آن با دشواری‌ها و مشکلات واقعاً پیش پا افتاده به تعویق افتاده، فعالیت‌هایی هستند که در ترویج و اعتلای ایران و ایرانی و ایران‌شناسی مؤثر هستند.

پی‌نوشتها:

۱ - برای اطلاعات بیشتر در مورد ویژگی‌ها و امتیازات برگردان فارسی اثر بر ترجمه عربی و استفاده از آن نک:

سزگین، فواد: تاریخ نگارش‌های عربی، ترجمه تدوین و آماده‌سازی: موسسه نشر فهرستگان، به اهتمام خانه کتاب، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات چاپ اول، ۱۳۸۰، شابک دوره ۱-۲۲۶-۴۲۲-۹۶۴
۲ - تنها اثر بازمانده و مهم از جزری، کتاب «الجامع بین العلم والعمل النافع فی صناعة الحیل» است که در زمینه تاریخ تکنولوژی جهان اسلام به رشته تحریر درآمده و در آن شرح دقیق و فنی پنجاه دستگاه مختلف که خود مخترع آنها بوده ارائه شده است. این کتاب، با عنوان مبانی نظری و عملی مهندسی مکانیک در تمدن اسلامی توسط آقایان محمدجواد ناطق، حمیدرضا نفیسی، سعید رفعت‌جاه، ترجمه و همراه با توضیحات مفصلی از سوی مرکز نشر دانشگاهی در سال ۱۳۸۰، در حدود ۸۰۰ صفحه انتشار یافته است.

برای آگاهی بیشتر در مورد این کتاب نک: کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۶۰ مهر ۱۳۸۱، شماره ۱۲، سال پنجم.

